

Izvirni znanstveni članek (1.01)
 BV 72 (2012) 1, 89—100
 UDK: 929Bošković R.
 Besedilo prejeto: 12/2011; sprejeto: 02/2012

Stanislav Južnič

Ljubljanci gostijo Boškovića

Ob 300. obletnici rojstva slovitega jezuitskega znanstvenika

Povzetek: Sloviti jezuitski učenjak Bošković se je med svojimi popotovanji velikokrat ustavil v Ljubljani; ob teh priložnostih je prespal v hiši profesorjev ljubljanskih jezuitov pri sv. Jakobu. Bošković ni bil le izboren mislec, temveč je zelo uspešno gojil tudi družabno žilico, saj se je rad gibal v visokih krogih tedanjih evropskih mest. Njegovi obiski nikakor niso bili zgolj vljudnostne narave ali celo brez pravega haska, temveč so odločilno prispevali k uveljavljanju njegovih idej. Praviloma si je prav med svojimi gostitelji nabral najbolj vnetih oboževalcev; po drugi strani pa se njegov nauk ni prijel v krajih, kamor ni stopila njegova noga, denimo na Pirenejskem polotoku, ki je bil v času Boškovićeve slave kar najbolj negostoljuben do jezuitov. Boškovićeve osebni stiki z ljubljanskimi jezuiti in z ljubljansko-goriškimi grofi Kobencli so prispevali k hitremu razmahu novih znanstvenih smeri na Kranjskem. Tako se je v Ljubljani in drugod na območju sedanje Slovenije že zelo zgodaj začelo predavati po načelih Boškovićeve filozofije in fizike, ki jo najboljše ponazarja uporaba njegovih misli v tedanjih učbenikih nadaljevalnih šol. Kljub nasprotjem med redovniki so knjige Boškovića in njegovega kroga s pridom uporabljali tudi ljubljanski in novomeški frančiškani; novomeški tudi pri pouku za zunanje gojence. Ob 300. obletnici Boškovićevega rojstva predstavljamo dolgoročne vplive njegovega opisa snovi, ki so zaznamovali Gabrijela Gruberja, ljubljanskega rektorja Antona Ambschilla, njunega študenta Jurija Vega, Vegovega starejšega sošolca Franca Ksaverja Karpeta in številne poznejše slovenske znanstvenike.

Ključne besede: Ruđer Bošković, zgodovina znanosti, Ljubljana, Gabrijel Gruber, Anton Ambschell, Franc Ksaver Karpe, Jurij Vega

Abstract: **Ljubljana Regales Bošković: 300th Anniversary of Birth of the Famous Jesuit Scientist**

The famous Jesuit scientist Bošković visited Ljubljana several times during his European travels. He also slept in the house Ljubljana Jesuits professors by Saint Jacob's. Bošković was not just scientist, but he also cultivated a first rate diplomatic abilities in European high society saloons. His visits were not just social gatherings because they fundamentally contributed to the popularity of his ideas. As a rule, his hosts became his most devoted supporters. His ideas did not prosper in the areas where he never put his foot, for example in Pyrenean peninsula which was at draggers drawn with the Jesuits in the times of

Boškovič's early fame. Boškovič's personal contacts with the Jesuits of Ljubljana and Ljubljana-Gorizian family of Kobencs (Cobenzl) contributed to early acceptance of his new philosophy and physics in Carniola (now Central Slovenia) in a similar way as it happened in other European towns during his journeys. After Boškovič's visits his followers in Ljubljana and in other schools in now Slovenian lands quickly began to lecture on his philosophy and physics while using his ideas in the local secondary school textbooks. In spite of their occasional quarrels with the Jesuits, the Franciscans of Ljubljana and Novo mesto widely used the works of Boškovič and his followers from Habsburg Monarchy, in Novo mesto also in the secondary school for lay students. On the 300th anniversary of Boškovič's birth the wide range of influences of his description of matter was described. His teachings influenced several generations of Slovene scientists including Gabrijel Gruber, Ljubljana rector of Hungarian heritage Anton Ambshell, their student Jurij (Georg) Vega, Vega's older classmate Franc Ksaver Karpe, and many other later Slovenian scientists.

Key words: Ruđer Boškovič, History of Science, Kobenzl (Cobenzl), Gabrijel Gruber, Anton Ambshell, Franc Ksaver Karpe, Jurij (Georg) Vega

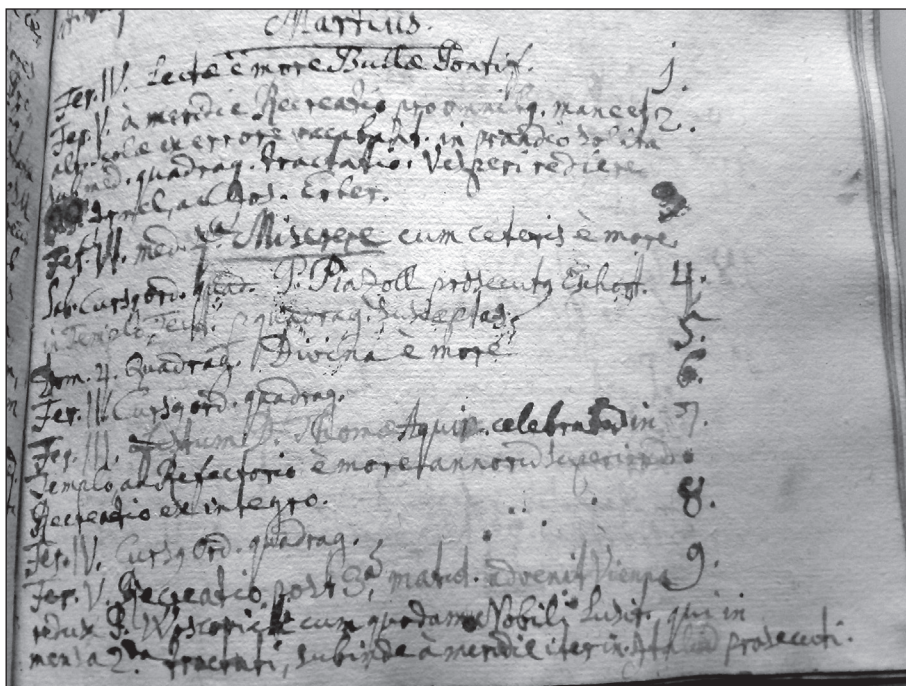
1. Uvod

Prazen prostor – vakuum – se je v vihri tisočletij izkazal za domala največjo zagato, ki je pestila in še muči izobražence. Številnim antičnim ali celo srednjeveškim mislecem se je vakuum zdel vsaj čuden, če že ne strašljiv. Zato so ga na vse pretege zanikovali, dokler ni sredi 17. stoletja postal temelj nove znanosti v poskusih magdeburškega župana Otta Guericka, ki mu je pomagal prvi ljubljanski knez Turjaški, Janez Vajkard Auersperg. Še posebno jezuitski krogi okoli rimskega profesorja Athanasiusa Kircherja so se dognanjem novih vakuumskih tehnik sprva uspešno upirali z raznoterimi domiselnimi zvijačami, vendar so bile prav vse dokaj kratke sape. Sodobne vakuumske tehnike so kmalu postale temelj industrijske revolucije, saj je prav na njih temeljilo delovanje parnega stroja. Neovrgljiva resničnost je sprejela dotlej zagatno gibanje v vakuumu kot najtrši oreh zahajajoče Aristotelove filozofije in fizike, ki je prevladovala v Evropi ali v arabskih deželah domala natančno dve tisočletji. Kljub prepričljivim poskusom Torricellija, Guericka, Boyla ali Pascala se iz zamotanih čeri gibanj v praznem prostoru nista znala rešiti niti misleca takšne ravni, kakor sta bila Descartes ali Leibniz. Naravnost v posmeh usode pa izzvenijo sodobna dognanja, ki vendarle kažejo, da popolnega vakuuma ne znamo ustvariti v laboratorijih, celo v mogočno prazno vesolje tu pa tam vedno zaide kak blodeči atom ali njegov delec, ki vedno znova pokvari praznino. Kakorkoli že, obstoj praznega prostora bo delal preglavice tudi našim potomcem.

Boškovič je bil prvi, ki se mu je posrečila dolgo pričakovana pojasnitev takrat že celo stoletje starih pionirskih vakuumskih poskusov ob upoštevanju Aristotelovih sholastičnih ved, brez katerih bi Boškovičev poseg povzročil preveliko zarezo v ra-

zvoju tedanjega katoliškega nadaljevalnega šolstva. Bošković je znal nekoliko zastarele nauke svojih učiteljev zlepiti z Newtonovimi dognanji in predvsem z mislimi Newtonovega sovražnika Leibniza, češ da narava nikoli ne dela skokov. Bošković si je vakuum zamislil kot domovanje množice nedeljivih točkastih središč sil brez razsežnosti, prednic sodobnih atomov ali celo osnovnih delcev. Domiselna Boškovićevega znanost je po najmanj treh njegovih obiskih v Ljubljani postala temelj ljubljanskih predavanj matematičnih ved, prav tako pa srž pouka v vsej srednji Evropi najmanj tri generacije, ki so vključevale Boškovićevega dunajskega prijatelja Karla Scherfferja, Scherfferjevega učenca Gabrijela Gruberja, Gruberjevega študenta Jurija Vega, Vegove dijake na dunajski topniški šoli, Vegovega starejšega ljubljanskega sošolca Franca Ksaverja Karpeta in Karpetove Kantu nasprotno študente po vsej habsburški monarhiji.

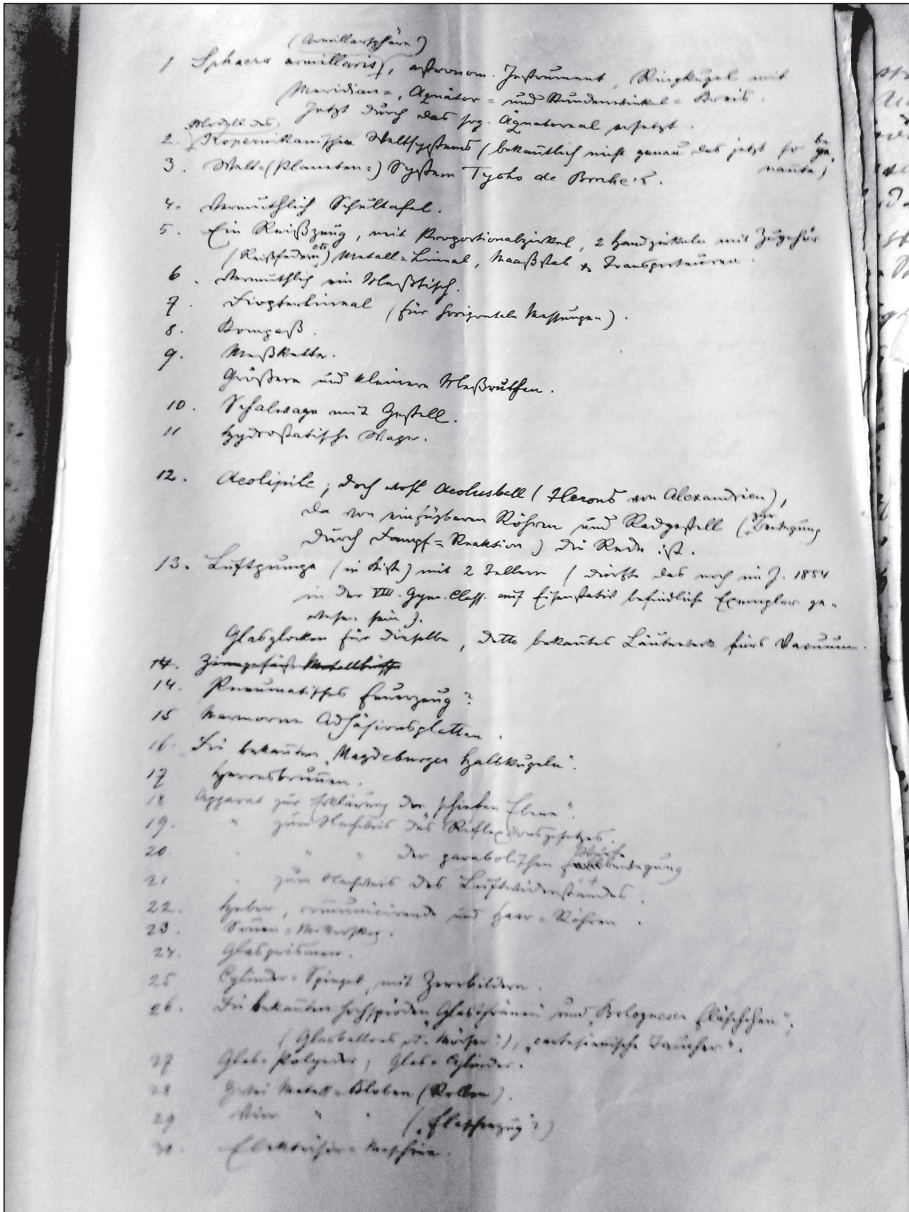
2. Bošković v Ljubljani

Slika 1. Bernard Ferdinand Erberg, uradni jezuitski dnevniški zapis ob Boškovićevi prenočitvi pri ljubljanskih jezuitih pri sv. Jakobu dne 9. marca 1758 (Erberg 1758, 1742r).

Bošković se je prvič ustavil v Ljubljani v začetku aprila 1757, namenjen proti Dunaju. Na poti na Dunaj seveda ni pustil trebuha zunaj, temveč je tam s Scherfferjevo pomočjo poskrbel za natis svojega temeljnega dela, *Theoria Philosophiae*

Naturalis, ki je ugledalo luč sveta ob letu osorej. Ob povratku z Dunaja v Benetke je dne 9. 3. 1758 prijazno sprejet prespal pri ljubljanskih jezuitih, ki so njega dni imeli šolski internat, visoko šolo in hišo profesorjev med cerkvijo sv. Jakoba in današnja Gruberjevo palačo; danes vmesne Dolenjske ceste pa tedaj še ni bilo. Boškoviča so pri sv. Jakobu v Ljubljani bogato gostili predvsem rektor *Jožef Carl* (1706–1776), vodja semenišča Ernest baron Apfaltrer (1701–1767) z gradu Grmače v kraju Zavrstnik pri Šmartnem pri Litiji, ki je naslednje leto podedoval Carlovo rektorsko palico, in Bernard Ferdinand baron Erberg (Ljubljana, 1718 – Krems, 1773) z Dola pri Ljubljani. Tisti čas je bil Erberg ljubljanski profesor filozofije s fiziko in matematike, obenem zadolžen za zapisovanje pomembnejših dogodkov na jezuitskih šolah kot zgodovinar doma. Erberg je bil glavni ljubljanski zaupnik dunajskega ministra van Swietena za uvedbo sodobnega k poskusom naravnanege pouka na ljubljanskih višjih šolah; njegov pokojni bratranec, nekdanji ljubljanski rektor Anton Erberg (1695–1746), pa je s svojimi učbeniki zaoral ledino novodobnega pouka na habsburških višjih šolah še pred uveljavitvijo Boškovičeve filozofije. Malo po Boškovičevem ljubljanskem obisku je Erberg odšel na sloviti dunajski *Theresianum*, vendar se je v Ljubljano še vrnil in je bil med pomembnimi profesorji tudi v času študija Jurija Vega, katerega je poznal še iz domačih krajev; Vegova gorska domača vas Zagorica namreč leži le streljaj proč od Erbergovega gradu v Dolu ob Savi. Dunajski geodet Jožef Kauffmann (1725–1791) je nadomestil Erberga po njegovem odhodu na *Theresianum* prav zato, ker so Boškovičevi obiski stopnjevali zanimanje Ljubljančanov za Boškovičeve meritve poldnevnikarja v tedanji papeški državi med Rimom in Riminijem. Prav Erberg je verjetno zapisal v šolski dnevnik zaznamek o Boškovičevem obisku v Ljubljani, čeprav je pri tem prvo črko Boškovičevega priimka obelodanil zelo nenavadno: »*Woscovich*, ki je že slaven zavoljo svojih meritev poldnevnikarja v Papeški državi.« ([Erberg] 1758, 1742r) Ljubljanski zapisovalec ni posebej izpostavil Boškovičeve v tistem trenutku še preveč nove filozofije, ker se mu je to morda zdelo za malo zavoljo tedanjih sporov okoli Boškovičeve optike v Rimu kmalu po razvpitem rimskem predavanju Boškovičevega učenca in namestnika Karla Benvenutija leta 1754. Nenavaden, a ne povsem napačen zapis Boškovičevega priimka morda nakazuje, da Erberg tisti čas sam še ni prebral nobenega Boškovičevega dela, saj je bil ob objavah Boškovičev priimek seveda zapisan z začetnico, ki je v navadi danes. Erberg je vsekakor zelo spoštoval Boškovičevo znanje, saj še ni preteklo veliko vode, odkar je dne 17. 9. 1755 za novi ljubljanski fizikalno-matematični kabinet nabavil Boškovičevi podobno geodetsko merilno palico, zemljemerske vezi in številne podobne naprave za pouk v Boškovičevem duhu. Ob obisku in bogati pogostitvi v Ljubljani je Boškovič prav dobre volje podaril Erbergu svojo in Mairovo (1697–1767) knjigo o njihovih družnih meritvah rimskega poldnevnikarja (Boškovič, Maire 1755). Še isto leto je Erberg vanjo ponosno zapisal svoj lastniški zaznamek: *Insertur Catalogo Bibliotheca Philosophica Coll. Labaci S. J. 1758. A S. Bernardino Erber (sic!)*. Upravičeno sklepamo, da je Boškovičev dar urno postal temelj k uporabnim vedam vedno bolj usmerjenega pouka v Ljubljani.

Slika 2. Bernard Ferdinand Erber, popis naprav iz leta 1755 pri ljubljanskih jezuitih, ki so se s temi sodobnimi nakupi končno uklonili dolgoletnim pritiskom cesarice Marije Terezije (Erberg 1755).

Avgusta 1768 sta na Ortneku vzgojeni Ljubljčan Karpe in Kamničan Franc Svetic dala vezati svoje izpitne teze pri ljubljanskem profesorju jezuitu Janezu Krstniku Pogrietschnigu (Pogričnik, Radiže na Koroškem, 1722 – po letu 1773) ob petintrideset strani dolgo Asclepijevo astronomsko delo, prvič izdano v Rimu tri

leta prej. Jezuit Giuseppe Maria Asclepi (Macerato, 1706 – Rim, 1776) je po Boškovičevem prehodu na habsburško pavijsko univerzo podedoval Boškovičevo katedro v Rimu, to pa je zagotovo vplivalo na Karpetovo odločitev, na odločitev gojenca jezuitskega semenišča Svetica in na njune profesorje, da so prav Asclepijevo delo izbrali za dodatek k svojim izpitnim tezam borih pet let po Boškovičevem tretjem obisku v Ljubljani, na katerem je bil nižješolec Karpe seveda navzoč z odprtimi očmi. Karpetovo mladostno zanimanje za astronomijo je vplivalo na njegove poznejše filozofske usmeritve, seveda pa ne on ne njegovi ljubljanski profesorji tedaj niso mogli vedeti, da Boškovič v svojih zasebnih pismih svojega rimskega naslednika Asclepija nikakor ni prav posebno hvalil.

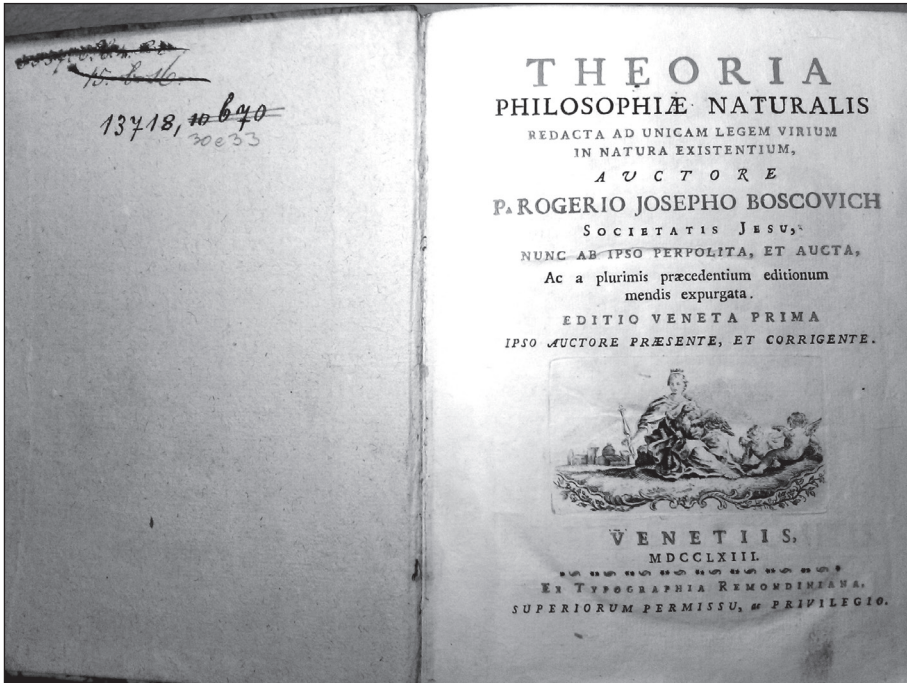
3. Boškovičevi ljubljanski prijatelji drugod po Evropi

Boškovič se je zelo zanimal za pouk v Ljubljani in drugod po habsburški monarhiji; avstrijske šole je imel za precej naprednejše od pouka v južnih italijanskih deželah, predvsem pa so naši profesorji veliko prej in globlje upoštevali Boškovičeve smernice pri svojem poučevanju. Prav zato je Boškovič v šolskem letu 1763/1764 sprejel katedro v habsburški Pavii, kmalu potem ko je zapustil gostoljubno Ljubljano. V začetku junija 1763 je Boškovič namreč ob vrnitvi z Dunaja v Italijo še tretjič potoval skozi Ljubljano, v času Apfalterjevega naslednika, rektorja jezuita Karla Dillherra (1710–1778); iz Ljubljane se je napotil proti Benetkam, kjer je še isto leto svojeročno nadzoroval tretji natis svoje glavne knjige *Theoria*. Dillherr je bil pomemben raziskovalec vakuuma; o tem je objavil več knjig, ki so jih s pridom uporabljali tudi ljubljanski frančiškani. Pozneje se je ponovno vrnil v Ljubljano na rektorski položaj kot predhodnik zadnjega ljubljanskega jezuitskega rektorja, Riegerja. Dillherr je vplival tudi na pouk sosednjih frančiškanov v Ljubljani, ki so radi listali njegove priredbe razlage vedenja vakuuma v barometru, povzete po belgijskem jezuitu Laurentu Gobartu (Liège, 1656 – Liège, 1750); Gobart je prijazno posnemal celo misli zakletega jezuitskega janzenističnega sovražnika, Blaisa Pascala.

Slika 3. Stran pred naslovnico graške Dillherrove izdaje Gobartove jezuitske razprave o vakuumu v barometru pri ljubljanskih frančiškanih (Gobart jin Dillherr 1746; FSLJ – 18 g 120, fotografiral avtor s prijaznim dovoljenjem dr. Mirana Špeliča, OFM).

Lepemu sprejemu na jezuitskem kolegiju v Ljubljani so botrovale Boškovićeve zveze z najvišjim kranjskim plemstvom, predvsem z grofi Kobencli, ki so se z Boškovičevimi novostmi seznanili v dunajskih šolah. V začetku maja 1757 je bil Boškovič na Dunaju navzoč pri izpitih pri Paulu Maku von Kerek-Gedeju in pri poznejšem zadnjem ljubljanskem jezuitskem rektorju Christianu Riegerju; seveda je nadvse pohvalil njune študente. Nekaj mesecev pozneje je ljubljanski grof Janez Filip Kobencl (Ljubljana, 1741 – 1810) svečano opravil izpit pri dunajskih piaristih, ki so za pomoč pri matematičnem delu izpita prosili tedaj že slavnega Boškovića; dokaz več, da tekmovanje med jezuiti in piaristi nikakor ni bilo tako hudo, čeprav so piaristi po letu 1773 prevzeli številne dotlej jezuitske šole. Janez Filip Kobencl je pozdravil Boškovića v rimanih hvalospevih; Boškoviću se je veslo muzal v prepričanju, da si takšne hvale ne zaslužita niti Newton niti Leibniz. Boškoviću pohvale niso poganjale rdečico v lica, zato sploh ni treba poudariti, da je Janez Filip Kobencl izpit opravil z odliko. Pozneje je še večkrat obiskal Boškovića na Dunaju in pri njem posebno rad pil čokolado; široko razgledani, uglajeni gospod Boškovič je znal Dunajčanom približati prijetne razvade iz tujih krajev. Na Dunaju in pozneje v Bru-

Slika 4. Beneška izdaja glavnega Boškovičevega dela (1763) pri ljubljanskih frančiškanih (fotografiral avtor leta 2010 z dovoljenjem dr. Mirana Špeliča, OFM).

slju je Boškovič prijateljeval s stricem Janeza Filipa, grofom Janezom Karlom Filipom Kobenclo (Ljubljana, 1712 – Bruselj, 27. 1. 1770), ki je bil prav tako rojen Ljubljančan. Kobencli so se tako na Dunaju vključili v krog svetnih zagovornikov Boškovičevih idej, to pa je v marsičem pripomoglo k Boškovičevim uspehom.

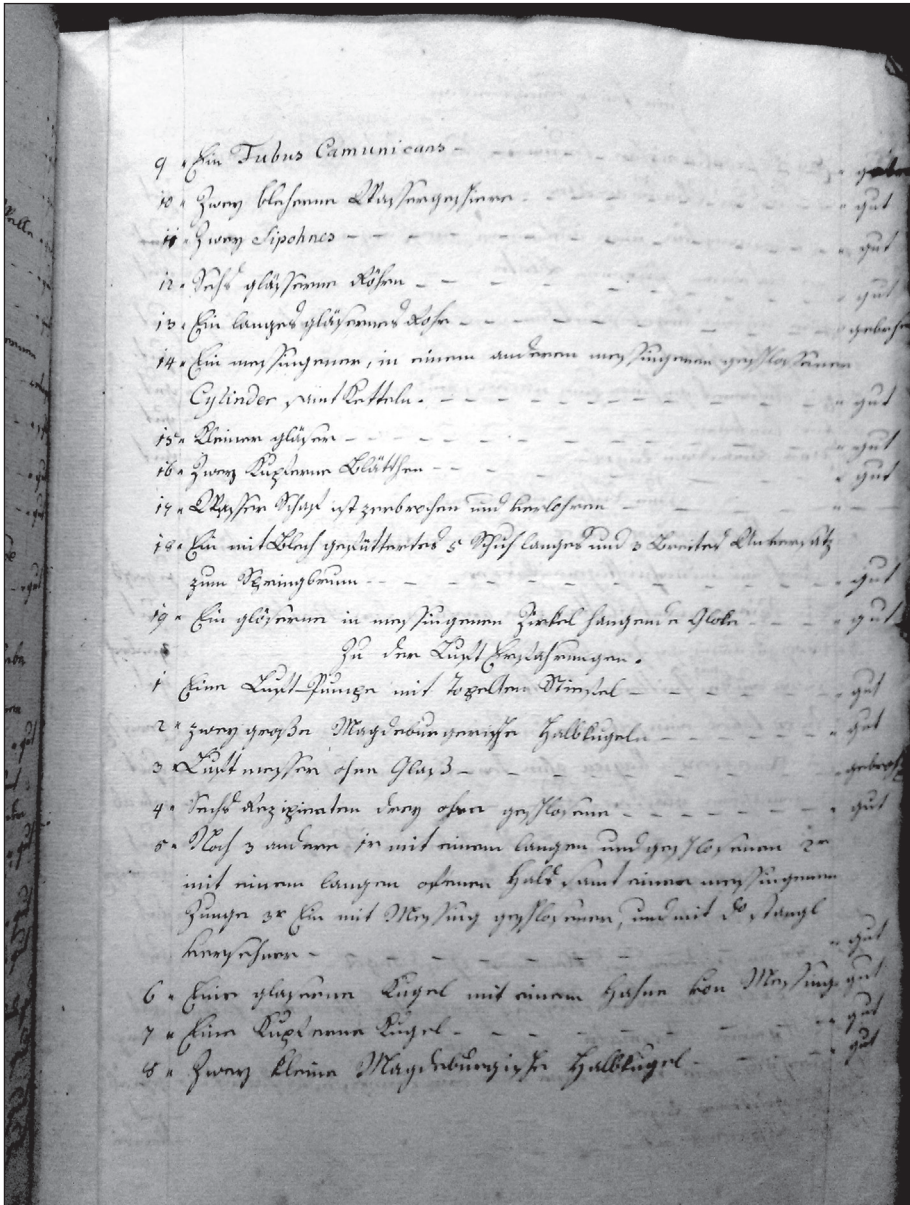
Janez Filip Kobencel je dunajske študije nadaljeval v Salzburgu leta 1758. Dve leti pozneje je stopil v državno službo v Bruslju, kjer je bil njegov stric Janez Karl Filip Kobencel od leta 1753 dalje pooblaščen minister cesarice Marije Terezije za Belgijo in za Luksemburg, ki sta bili tisti čas habsburška Nizozemska. Dne 27. 12. 1760 je Boškovič v Bruslju obiskal Janeza Karla Filipa Kobencela in bil pri njem dvakrat na kosilu. Janez Filip in Janez Karl Filip Kobencel sta ga peljala na dvor, kjer so hranili bogato zbirko umetnin, ki jih je po bankrotu Janeza Karla Filipa Kobencela kupila carica Katarina II. za petrograjski Ermitraž. Boškovič je svojemu gostitelju Kobencelu daroval posebno lepo vezano pesniško razpravo o mrkih Lune in Sonca, ki jo je prav tedaj izdal v Londonu (Boškovič 1760). Boškovičevi latinski heksametri so bili zlata vredni in so mu pogosto prinašali še veliko globlji sloves od njegovih proznih tekstov, ki seveda prav tako niso bili od muh. Druga dva natisa Boškovičeve pesnitve naj bi Kobencel poslal na Dunaj grofu Karlu Firmianu, pooblaščenemu ministru cesarice za Lombardijo, to pa je zagotovo utrlo pot poznejši Boškovičevi službi na pavijški univerzi, ki ji je v veliki meri botroval koprski grof Gian Rinaldo Carli. Janez Filip Kobencel je kljub prirojenemu jecljanju znal dobro slovensko, tako da so se v Boškovičevi družbi zanesljivo lahko pogovarjali tudi v domačem jeziku; Kobenceli

so bili prostozidarji in svetovljani, a prav radi so nadvse javno poudarjali svoj slovanski rod, podobno pa je tudi Bošković. Bošković se je družil s Kobencli vse do svojega odhoda iz Bruslja dne 11. 1. 1761. Ponovno je prišel tja leta 1769 zaradi zdravljenje ran na nogi, ki so ga mučile že ob njegovem tretjem obisku Ljubljane. Janez Karl Filip Kobencl mu je pomagal pri iskanju primernih zdravnikov, vendar je Kobencl trošil nad svojimi zmožnostmi in je kmalu umrl hudo zadolžen. Njegov sin Ludvik Kobencl, tudi sam znamenit diplomat in dunajski minister, je šele devet let po očetovi smrti poravnal dolgove in tako od upnikov dobil nazaj posesti na Kranjskem in v vojvodini Avstriji. Tesno prijateljstvo med Boškovićem in ljubljanskimi grofi Kobencli se je nadaljevalo še v naslednjih letih, ko je državni svetnik Janez Filip Kobencl leta 1777 spremljal cesarja Jožefa II. v Pariz, kjer je v tem času živel Bošković kot francoski državljani in direktor optike francoske mornarice.

4. Boškovićeve ljubljanski dediči

Boškovićeve številna potovanja po Evropi in v Mali Aziji so dodobra spremenila način poučevanja na višjih šolah v katoliških deželah. Med Boškovićevimi ljubljanskimi zagovorniki je bil najbolj uspešen Anton Ambschell, dolgoletni ljubljanski profesor fizike in rektor liceja, ki je njega dni stal na prostoru današnje ljubljanske tržnice. Po ukinitvi jezuitskega reda je začel Ambschell komaj dvajsetleten poučevati fiziko na liceju v Ljubljani. Bil je član ljubljanske *Akademije operozov*, ki so jo skušali ponovno oživiti leta 1781; akademija bi zagotovo še bolj zaživela, če bi se tedaj že slavni Karpe bolj zavzel zanjo, potem ko je leta 1786 prevzel prestižno dunajsko filozofsko katedro. Skupaj z Gabrijelom Gruberjem in Gregorjem Schöttlom je bil Ambschell član Kranjske kmetijske družbe, ustanovljene leta 1767. Obe članstvi je ohranil še po odhodu iz Ljubljane leta 1792. Žal je cesar Jožef II. kot pretvezo za večletno ukinitvev ljubljanskega pouka filozofije izkoristil prav Ambschellov bogoslovni spor s kolegom, cistercijskim profesorjem logike in metafizike Jožefom Novakom (redovno ime Andrej, 1742/1750–1788); Ambschellu je še posebno šla v nos Novakova po grofu Buffonu povzeta razsvetljenska misel o milijonih let zemeljske zgodovine.

Ambschell je po Gregorju Schöttlu prevzel katedro za fiziko na liceju v Ljubljani. Gregor Schöttl je dal v letih 1771, 1772 in 1773 objaviti izpitne teze, podobne učnim načrtom za posamezna področja fizike in astronomije; marsikatero misel je povzel kar iz Karpetovega izpita iz leta 1768. Leta 1775 je Schöttl – tako kakor Ambschell v letih 1778–1780 – objavil teze iz celotne fizike skupaj z mejnima področjema meteorologije in astronomije. Vse Schöttlove teze so bile tiskane samostojno, medtem ko so bile Ambschellove zbirke tez uvrščene za njegovim prevodom oziroma razpravama o mehaniki. V naslovnica Schöttlovih in Ambschellovih tez je tiskar navedel fiziko, leta 1775 in leta 1778 pa tudi filozofijo. Teze so vsakokrat dali tiskati študentje 2. letnika ljubljanske filozofije, ki so se leta 1771 in 1772 predstavili kot »sluša telji fizike«, leta 1773, leta 1779 in leta 1780 kot »sluša telji filozofije v 2. letniku«, leta 1775 pa kar poenostavljeno s frazo: »Iz navedenih predmetov

Slika 5. Naprave za pouk v popisu Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani, ki ga je sestavil madžarski profesor fizike in rektor Anton Ambschell dne 7. 11. 1785 (Ambschell 1785).

so opravili izpite.« Le leta 1778 se je študent označil kot »ponižni varovanec« brez oznake letnika. Pred tezami sta bili samo leta 1778 in leta 1779 objavljeni posvetili, prvič ljubljanskemu škofu Karlu Janezu Herbersteinu (1719–1787) in drugič baronu Žigu Zoisu. Seveda so se odnosi med Herbersteinom in nekdanjimi ljubljanskimi jezuiti kmalu dodobra skazili, tako da je bil položaj za Ambschella vsaj na videz

manj ugoden, tudi če je po odhodu iz Ljubljane konec leta 1785 zasedel vplivno katedro za fiziko in mehaniko na dunajski univerzi. Na novem mestu si je seveda lahko privoščil objavljanje odmevnih učbenikov Boškovičevega nauka v nemškem in v latinskem jeziku, ki so močno presejali domet ljubljanskega profesorja. Nobeden od natisov Schöttlovih ali Ambschlllovih izpitnih tez ni ohranjen, niti v drugačni izdaji morebitne druge skupine študentov, kakor jo imamo na voljo pri Karpetovih tezah iz leta 1768. Samo Ambschlllove teze iz leta 1780 so se začele s posebno skupino vprašanj iz celotne fizike. Seveda so vse različice izpitnih tez že uvodoma prisegale na Boškovičeve ideje, saj sta od leta 1775 dalje tako Schöttl kakor Ambshell svoje študente dodobra izpraševala o Boškovičevem nauku, ki je postal temelj njunega pouka v Ljubljani in Ambschlllovih poznejših dunajskih predavanj.

Ambshell pa ni vodil le šolskega pouka na liceju in šolskega fizikalnega laboratorija, temveč je podobno delo opravljal tudi za Kranjsko kmetijsko družbo; ta družba je podpirala ljubljanske nadaljevalne šole, saj je med drugim organizirala pouk mehanike Gabrijela Gruberja, kmalu nato pa še predavanja Gruberjevega nasprotnika po letu 1775, Balthasarja Hacqueta. Dne 7. 11. 1785 je Ambshell popisal knjige in pouku namenjene znanstvene naprave Kranjske kmetijske družbe, s katerimi je naravne pojave demonstriral dijakom v Ljubljani.

5. Sklep

Boškovičevi obiski v Ljubljani so kar najgloblje zaznamovali pouk na ljubljanskih višjih šolah jezuitske in za njo laične dobe. Franc Ksaver Karpe in dijak Gregorja Schöttla, Jurij Vega, sta Boškovičev nauk upoštevala vse življenje. Vega je v svojih učbenikih, namenjenih dunajskim topničarjem, opisoval in risal Boškovičevo krivuljo, to pa je bila najbolj značilna poteza vseh zagovornikov Boškovičeve šole. Karpe se je celo postavil v bran Boškovičevim idejam nasproti poplavi Kantovih novosti, a se je točasoma seveda izkazalo za jalovo početje, kljub Karpetovi ugledni dunajski profesuri. Po Karpetovi in Vegovi smrti si je Boškovičeva znanost našla številne britanske občudovalce, vključno z Michaelom Faradayem, Maxwellom in z Williamom Thomsonom Lordom Kelvinom, tako da je mogla postati zanimiva tudi za sodobno filozofijo skupaj s kvantno mehaniko Nielsa Bohra in Wernerja Heisenberga. V Srednji Evropi – vključno s Slovenijo – Boškovičevih naukov nikakor bilo treba na novo odkrivati (Baldini 2006, 504; Baldini 2011, 6), saj so jih Ambshell, Karpe, Vega in njihovi študentje vseskozi s pridom upoštevali. Levji delež pa so Boškovičevi priljubljenosti v naših krajih prinesli njegovi osebni obiski in druženje z velmožmi ljubljanskega rodu.

Krajšave

AS – Arhiv Republike Slovenije. Ljubljana.

FSLJ – Frančiškanska knjižnica. Ljubljana.

NM – Narodni muzej. Ljubljana.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.

Reference

- Ambshell, Anton.** 1785. Popis fizikalnih naprav Kranjske kmetijske družbe. AS 533, Kranjska Kmetijska Družba, spisi, Statut 1780–1820, začetni dokumenti podpisani dne 7. 11. 1785.
- Asclepi, Giuseppe Maria.** 1768. *De obiectivi micro-metri Vsv in planetarium diametris metiendis: Exercitatio Optico-astronomica habita in Collegio Romano a patribus S.J. Romae* 1765. Graecii 1768. *De Obiectivi Micrometri usu in Planetarum Diametris Metiendis. Exercitatio Optico-Astronomica habita in Collegio Romano a Patribus Societatis Iesu Anno MDCCCLXV.III. Non. Sept.* Graecii: Typis Haeredum Widmanstadii. *Assertiones ex Universa Philosophia, quas in Archi-Ducali, et Academica Societatis Iesu Gymnasio Labaci Anno M.DCC.LXVIII. Mense Augusto, Publice Propugnandas Susceperunt Eruditus, ac Perdoctus Dominus Franciscus Karpe, Carniolus Labacensis, Eruditus, ac Perdoctus Dominus Franciscus Suetiz, Carniolus Lythopolitanus e Sem. S. J. Ex Praelectionibus Reverendus Pater Ioannis Baptistae Pogrietsnig e Societate Iesu, Philosophiae Professoris publici, et Ordinarii.* Graecii [Gradec] (NUK-8209; NM-3804-3805).
- Baldini, Ugo.** 2006. The Reception of a Theory: A provisional Syllabus of Boscovich Literature, 1746–1800. V: John W. O'Malley, Gauvin Alexander Bailey, Steven J. Harris in T. Frank Kennedy, ur. *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540–1773*, 404–450. Toronto: University of Toronto Press.
- Baldini, Ugo.** 2011. Physics and metaphysics in Boscovich. V: *Program and Booklet of Abstracts. International Conference for the tercentenary of the birth of Ruggiero Giuseppe Boscovich (Ragusa, 1711 – Milano, 1787). September 8th–11th, 2011, 6–7.* Università degli Studi di Pavia. <http://www.edizionenazionaleboscovich.it/index.php/conference.html> (pridobljeno oktober 2011).
- Bošković, Ruđer Josip.** 1760. *De Solis ac Lunae Defectibus libri V. P. Rogerii Josephi Boscovich, Societatis Iesu, ad Regiam Societatem Londinensem. Ibidem autem, et Astronomiae Synopsis, et Theoria Luminis Newtoniana, et alia multa ad Physicam pertinentia, versibus pertractantur, cum ejusdem Auctoris Adnotationibus.* Londini: Apud Andream Millar.
- Bošković, Ruđer Josip, in Christoph Maire.** 1755. *De litteraria expeditione per pontificam dittonem ad dimetiendos duos meridiani gradus et corrigendam mappam geographicam jussu, et auspiciis Benedicti XIV Pont. Max. suscepta a Patribus Societ. Jesu Christophoro Maire et Rogerio Josepho Boscovich.* Romae.
- Gobart, Laurent, in Karel Dillherr.** 1746. *Tractatus Philosophicus de Barometro.* Autore R. P. Laurentio Gobart e Societate Jesu, honoribus Illustrissimorum, Perillustrium, Reverendorum, religiosum, Praenobilium, Nobilium, ac Eriditorum Dominorum, Dominorum cum in alma, ac Celeberrima Universitate Graecensi suprema AA. LL. et Philosophiae laurea insignirentur. Promotorer R. P. Carolo Dillherr, è Societate Jesu AA. LL. & Philosophiae Doctore, ejusdemque professore emerito nec non Incultae Facultatis Philosophiae P. T. Seniore. A philosophis condiscipulis inscriptus Anno Salutis M. DCC.XLVI Mense Julio. Graeci [Gradec]: Typis Haeredum Widmanstadii, 12°.
- Erberg, Bernard Ferdinand.** 1755. Popis jezuitskih nabav za fizikalno-matematični kabinet višjih filozofskih študijev v Ljubljani. AS 2, Deželni stanovi 1, fascikel 514, litera F, šk. 747, zapisi z dne 17. 9. 1755.
- [Erberg, Bernard Ferdinand].** 1758. Diarium Ministri jezuitskega kolegija v Ljubljani. AS 1073, zbirka rokopisov, l/40r (1754–1772), list št. 1742 z dne 9. 3. 1758.
- Južnič, Stanislav.** 2011. Boscovich's Mid-European Legacy. V: *Program and Booklet of Abstracts. International Conference for the tercentenary of the birth of Ruggiero Giuseppe Boscovich (Ragusa, 1711 – Milano, 1787). September 8th–11th, 2011, 6–7.* Università degli Studi di Pavia. <http://www.edizionenazionaleboscovich.it/index.php/conference.html> (pridobljeno oktober 2011).